

กลวิธีการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสาย
ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ
Transmission Process in So-samsai
of Assistant Professor Dr. Ratchavit Musicarun

ชญาณนท์ ศรีอนันต์¹ และ เขาวนมนัส ประภักดี^{*2}
Chayanon Srianant¹ and Chaomanat Prapakdee^{*2}

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอการศึกษากระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสายของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ โดยใช้แนวคิดดนตรีศึกษา และใช้วิธีการสัมภาษณ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสายของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ แบ่งออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านผู้สอน พบว่า เริ่มเรียนดนตรีไทยตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โดยเริ่มต้นจากระนาดเอกและซอด้วง และได้เรียนซออู้กับครูฉนวน จิยะจันทร์ ซอสามสายกับครูเจริญใจ สุนทรวาทิน เมื่อครั้งศึกษาที่คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีผลงานการบันทึกเสียง ผลงานการควบคุมการแสดง และผลงานวิชาการ 2) ด้านผู้เรียน พบว่า มีผู้เรียนทั้งที่ได้รับการศึกษาในระบบและนอกระบบการศึกษา 3) ด้านเนื้อหา พบว่า มีการจัดลำดับการถ่ายทอดบทเพลงไว้เป็นระดับ คือ เพลงพื้นฐาน เพลงทั่วไป เพลงพิเศษ และเพลงเดี่ยว และ 4) ด้านการเรียนการสอน พบว่า มีวิธีการถ่ายทอดแบบตัวต่อตัวทั้งการยืตือรูปแบบการสอนตามขนบโบราณและการประยุกต์ให้มีลักษณะเฉพาะการสอนในรูปแบบของตนเอง และมีการสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมให้แก่ผู้เรียน ซึ่งผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน

* corresponding author, email: newlccs@hotmail.com

¹ นักศึกษาภาควิชาดนตรีไทย วิทยาลัยการดนตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

¹ Student of Thai Music Department, College of Music, Bansomdejchaopraya Rajabhat University

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำภาควิชาดนตรีไทย วิทยาลัยการดนตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

² Asst.Prof.Dr., Thai Music Department, College of Music, Bansomdejchaopraya Rajabhat University

คำสำคัญ : การถ่ายทอด / ซอสามสาย / รัชวิช มุสิกการณ

Abstract

This article presents the study of the process of transmission in Saw Sam Sai of Assistant Professor Dr. Ratchavit Musicarun using the concept of music education and using interviews to collect data.

The results found that the process of transmission in Saw Sam Sai of Assistant Professor Dr. Ratchavit Musicarun is divided into 4 parts as follows 1) On the part of teacher, it was found that He started learning Thai music in Grade 5, starting with Ranat Ek and *so duang*. He studied *so-u* with Khru Chaluay Jiyajan and Saw Sam Sai with Khru Charernjai Sundaravadin. When he was studying at the Faculty of Education, Chulalongkorn University. He has a recording works, performance control and academic work. 2) On the part of learner, it was found that there are both formal and non-formal learners. 3) On the part of Content, it was found that There is a sequence of songs to be broadcasted in levels including standard songs, general songs, special songs and solo song และ 4) On the part of teaching and learning, it was found that There is a one-on-one method of teaching, both adhering to the traditional teaching style and applying it to have a unique teaching style and also instill morals and ethics in learners which learners can apply knowledge to their daily life.

Keywords: Transmission / Saw Sam Sai / Ratchavit Musicarun

บทนำ

วัฒนธรรมคือวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคม ที่ผลิตออกมาในรูปแบบที่มีความแตกต่างหลากหลายกันออกไป อาทิ การกิน การแต่งกาย การทำงาน การสื่อสารหรือพฤติกรรมอื่น ๆ ในการดำเนินชีวิต ซึ่งล้วนแต่เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น วัฒนธรรมต่าง ๆ เหล่านี้เกิดขึ้นจากการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัว แล้วนำมาปรับประยุกต์ให้กลายเป็นวัฒนธรรมในวิถีการดำเนินชีวิต ซึ่งวัฒนธรรมหลากหลายประการนั้นต่างมีพัฒนาการ มีการประดิษฐ์หรือค้นพบสิ่งใหม่ วิธีใหม่ที่สามารถนำมาใช้ในการแก้ปัญหาและตอบสนองต่อความต้องการของผู้คนในสังคมที่

เปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยและเงื่อนไขของบริบททางสังคม และด้วยกระบวนการดังกล่าวจึงส่งผลให้วัฒนธรรมบางประการที่ได้รับความนิยมยังคงดำรงอยู่และถูกต่อยอดหรือผลิตขึ้นใหม่ แต่วัฒนธรรมบางประการที่ไม่ได้รับความนิยมหรือได้รับความนิยมเฉพาะกับผู้คนบางกลุ่ม ถูกหลงลืมหรือไร้การดูแลเอาใจใส่และพร้อมที่จะสูญสลายไปตามกาลเวลาและบริบททางประวัติศาสตร์ ซึ่งประเด็นดังกล่าวถือได้ว่าเป็นวิกฤติทางวัฒนธรรมที่หลากหลายองค์กรต่างดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมอันเป็นมรดกทางภูมิปัญญาของชาติให้ดำรงอยู่ควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2558)

วัฒนธรรมรูปแบบหนึ่งที่บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของความเป็นไทยได้อย่างชัดเจน คือ วัฒนธรรมดนตรีไทย ที่ประกอบไปด้วยเครื่องดนตรี คนดนตรี และองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่สะท้อนผ่านผลงานเพลงประเภทในรูปแบบของเพลงประเภทต่าง ๆ ตลอดจนขนบธรรมเนียมปฏิบัติอันเป็นองค์ประกอบที่อุดมอยู่ในดนตรีไทย ซึ่งล้วนถือกำเนิดขึ้นจากภูมิปัญญาของดุริยางคศิลป์ผู้มีความรู้ความสามารถในอดีต กระทั่งมีการสร้างสรรค์และสั่งสมจนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าประจำชาติ ที่มีรูปแบบการสืบทอดและส่งผ่านองค์ความรู้จากตัวบุคคลรุ่นสู่รุ่นด้วยกระบวนการถ่ายทอด ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของวัฒนธรรมดนตรีประจำชาติไทย

การถ่ายทอดในวัฒนธรรมดนตรีไทยในอดีตนั้น มีรูปแบบการถ่ายทอดทั้งระดับสามัญชนและราชสำนัก ซึ่งล้วนแต่เป็นการถ่ายทอดแบบมุขปาฐะ โดยชนชั้นสามัญชนจะได้รับการถ่ายทอดจากบ้านหรือสำนัก โดยครูหรือเจ้าสำนักซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ และจะใช้พื้นที่ในการจัดการเรียนการสอนคือบ้านหรือวัด ในส่วนของราชสำนักนั้น ผู้ได้รับการถ่ายทอดจะได้รับการถ่ายทอดจากครูดนตรีไทยผู้มีชื่อเสียงภายใต้การอุปถัมภ์ของสถาบันกษัตริย์หรือกลุ่มเจ้านายชั้นสูง ซึ่งจะใช้พื้นที่ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ในวังของเจ้านาย (ณรุทธ์ สุทธจิตต์, 2562) และด้วยรูปแบบทางวัฒนธรรมของการถ่ายทอดของวัฒนธรรมดนตรีไทยดังกล่าวนี้ ได้ส่งผลที่สำคัญในการเกิดขึ้นของนักดนตรีและศิลปินที่มีชื่อเสียง ซึ่งมีความรู้ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญทั้งในด้านการบรรเลงและสร้างสรรค์ท่วงทำนองทางดนตรีที่แพร่หลายอยู่ในอดีตกระทั่งปัจจุบัน

อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทิน ศิลปินแห่งชาติประจำปีพุทธศักราช 2530 สาขาศิลปะไทย นอกจากความสามารถด้านการขับร้องที่มีความเป็นเลิศแล้วนั้น ความสามารถที่ถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะในด้านการบรรเลงซอสามสายของ

อาจารย์เจริญใจ ก็ถือได้ว่าเป็นศิลปินไม่แพ้กัน อาจารย์เจริญใจได้รับการถ่ายทอดวิชาซอสามสายมาจากบรมครู 3 ท่าน ได้แก่ ครูหลวงไพเราะ เสียงซอ (อุน่ ดุริยชีวิน) พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) และครูเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล บรมครูทั้ง 3 ท่านนี้ล้วนมีความสามารถด้านการบรรเลงซอสามสายที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ทั้งในเรื่องของลีลา อารมณ์ และกลวิธีการบรรเลงที่แตกต่างกันไป อาจารย์เจริญใจได้เลือกนำองค์ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรมครูทั้ง 3 ท่าน มาปรับให้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถ กระทั่งกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง (ประชากร ศรีสาคร และพรประพิตร เผ่าสวัสดิ์, 2558) และอาจารย์เจริญใจได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการบรรเลงซอสามสายที่ทรงคุณค่าดังกล่าวนี้ไว้ให้กับลูกศิษย์ของท่านหลายคน ซึ่งหนึ่งในนั้นคือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ เป็นผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้ด้านการบรรเลงซอสามสายจากอาจารย์เจริญใจ และเป็นครูดนตรีไทยผู้มีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ด้านดนตรีไทยให้แก่นักศึกษาในสถานศึกษาที่ท่านสังกัด และผู้สนใจจากภายนอก นอกจากความสามารถในการบรรเลงซอสามสายทั้งที่สืบทอดตามแบบแผนโบราณ และแนวทางการบรรเลงที่มีการประยุกต์ให้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะแล้วนั้น ท่านยังมีความสามารถในการบรรเลงเครื่องดนตรีชนิดอื่นได้รอบด้าน ทั้งนี้ ความสนใจในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษามีความสนใจที่จะศึกษากลวิธีในการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการบรรเลงซอสามสาย ที่ถือได้ว่าเป็นทั้งผู้รับการถ่ายทอดและในขณะเดียวกันท่านก็ถือเป็นผู้ส่งต่อความรู้ในการเป็นผู้ถ่ายทอด องค์ความรู้ทางด้านซอสามสายที่ได้รับมาจากอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทิน ไปสู่ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอด จากความสำคัญดังกล่าวทั้งในด้านกระบวนการถ่ายทอดและองค์ความรู้ด้านการบรรเลงซอสามสาย ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะศึกษาและนำเสนอให้เห็นถึงกระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสายของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ อันจะนำไปสู่การมีส่วนช่วยในการอนุรักษ์และสืบทอดองค์ความรู้ด้านการบรรเลงซอสามสาย อันเป็นมรดกภูมิปัญญาประจำชาติไทยสืบไป

อนึ่ง ในการนำเสนอข้อมูลการศึกษาครั้งนี้ ผู้เขียนได้นำทฤษฎีทางการศึกษาของรูดอล์ฟ สไตเนอร์ (Steiner, E., 1988) ที่ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ ผู้สอน ผู้เรียน เนื้อหาสาระ และการเรียนการสอน มาประยุกต์ใช้ในการศึกษาและนำเสนอข้อมูล โดยการศึกษาจะมีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์และศึกษาเอกสารทางวิชาการ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความถูกต้องและสมบูรณ์

กลวิธีการถ่ายทอดการบรรเลงขอสามสายของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ

กระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงขอสามสายของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ สามารถแบ่งออกเป็น 4 ด้านที่สำคัญ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ด้านผู้สอน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ เกิดเมื่อวันที่ 6 มกราคม พ.ศ.2520 เป็นบุตรของนายประสิทธิ์ กับนางปราณี มุสิกการุณ ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง อาจารย์ประจำสาขาวิชาดนตรีไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

ประวัติทางการศึกษา ได้แก่ ระดับอนุบาล 1 – 2 ที่โรงเรียนเพ็ญศิริ จังหวัดยะลา ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ที่โรงเรียนอนุบาลยะลา จังหวัดยะลา ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 - 3 ที่โรงเรียนกลับเพชรศึกษา จังหวัดสงขลา ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 - 6 ที่โรงเรียนวิเชียรชม จังหวัดสงขลา และระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 6 ที่โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏ จังหวัดสงขลา

ด้านการศึกษาดนตรีเกิดขึ้นขณะที่ท่านเรียนในระดับประถมศึกษาปีที่ 4 โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ ได้เริ่มฝึกเล่นดนตรีเป็นครั้งแรก โดยเริ่มจากการเป่ารีคอร์เดอร์ในวงโยธวาทิต จนเมื่อถึงช่วงที่เรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ได้เริ่มฝึกเล่นดนตรีไทย โดยเริ่มฝึกจากการตีระนาด และได้เริ่มเรียนซอด้วงจากลุงหมวดเลี่ยม ซึ่งเป็นลุงที่มีบ้านพักอาศัยอยู่ข้างเคียงกัน ท่านมีความสามารถในด้านการสีซอด้วง โดยในสมัยที่เริ่มต้นเรียนซอด้วงนั้น จะใช้โน้ตตัวเลขจากร้านขายเครื่องดนตรีดุริยบรรณาธิใช้ในการเรียนการสอน ซึ่งโน้ตดังกล่าวเป็นที่นิยมอย่างมากในสมัยนั้น

ช่วงที่ศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 6 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ ได้มีโอกาสเรียนดนตรีไทยกับครูสาย จันทรพัฒน์ และครูอภินันท์ พลุชะศรี ซึ่งครูทั้งสองท่านรับราชการอยู่ที่โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏ จังหวัดสงขลา และได้มีโอกาสเรียนดนตรีไทยกับครูเชื้อ ดนตรีรส ซึ่งขณะนั้นท่านเข้ามาทำหน้าที่ในการปรับวงดนตรีไทยให้กับโรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏอยู่เป็นครั้งคราว และได้เรียนเพิ่มเติมในเรื่องกลวิธีในการสีซอกับหม่อมหลวงเอื้อม มนตรีกุล เรียนชมกับครูสมบูรณ์ ลำเจียก ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของครูวัน อ่อนจันทร์ อาจกล่าวได้ว่าวงการดนตรีไทยในจังหวัดสงขลาในสมัยนั้นมีความเฟื่องฟูอย่างมาก ด้วยเหตุที่ว่ามีการดนตรีไทยผู้มีฝีมือดีมาอยู่ในจังหวัดสงขลาเป็นจำนวนมาก

ระหว่างที่ศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ ได้สอบเทียบและได้เข้าศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง และ

ได้เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสมาชิกในชมรมดนตรีไทยแห่งมหาวิทยาลัยรามคำแหง โดยมีที่ปรึกษาชมรมดนตรีไทยในขณะนั้นคือ ครูบุญเสริม ภูสาลี และในที่แห่งนี้เอง จึงทำให้ท่านได้มีโอกาสเรียนดนตรีไทยเพิ่มเติมจากครูนิภา อภัยวงศ์ ครูเชื้อดนตรีรส และครูประเวช กุมุท ตลอดจนได้มีโอกาสในการแสดงความสามารถด้านดนตรีไทยต่อสาธารณชนอย่างต่อเนื่อง

หลังจากนั้นผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ ได้เข้าศึกษาต่อที่คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ.2538 โดยมีเครื่องดนตรีประจำตัวคือซออู้ จึงทำให้ได้เรียนซออู้กับครูฉลุย จิยะจันทร์ หลังจากที่ได้ศึกษาไม่นานนัก อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน ได้มาขอตัวนายรัชวิช มุสิกการุณ และนายยุทธนา ฉัพรรณรัตน์ ซึ่งเรียนซออู้ด้วยกันในขณะนั้น ให้ไปเรียนซอสามสายแทน ซึ่งลูกศิษย์ของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้ด้านการบรรเลงซอสามสายในขณะนั้นมี 4 คน ได้แก่ นายรัชวิช มุสิกการุณ นายยุทธนา ฉัพรรณรัตน์ นายพุดินัย หาญกล้า และนางสาวนพวรรณ พาทยโกศล นอกจากความรู้ด้านดนตรีไทยแล้วนั้น ท่านยังได้เพิ่มเติมความรู้ของตนเองด้วยการเรียนการแสดงนาฏศิลป์กับ ครูสยม ฤทธิจรงค์ และครูส่องชาติ ชื่นศิริ โดยมีครอบครัวให้การสนับสนุนด้านการเรียนดนตรีไทยและศิลปวัฒนธรรมตั้งแต่วัยเด็ก จัดหาเครื่องดนตรีให้ไว้ใช้ในการฝึกซ้อมและใช้งาน และสนับสนุนค่าเดินทางในการเดินทางไปเรียนดนตรีไทยที่ต่างจังหวัดอีกด้วย

ด้านผลงานในด้านการถ่ายทอดความรู้ในการบรรเลงซอสามสายของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ ท่านได้ถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสายไว้ให้ลูกศิษย์ ทั้งผู้ที่เข้ารับการศึกษาระบบการศึกษาของมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา และผู้เรียนนอกระบบการศึกษา ผลงานด้านการบันทึกเสียง เช่น การบันทึกเสียงชุดจำเรียงมโหรี ซึ่งประกอบด้วย ตับนางนาค และตับสมิงทอง นอกจากนี้ยังมีผลงานที่บันทึกเสียงร่วมกับวงกอไฟ วงฟองน้ำ และผลงานที่เผยแพร่ตามสื่อออนไลน์ ผลงานด้านวิชาการ เช่น เอกสารการสอนซอสามสาย ซึ่งเอกสารดังกล่าวใช้ประกอบการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา และมีงานวิจัยเรื่อง การศึกษาลักษณะทางกายภาพ และเทคนิคการบรรเลงซอสามสายของประเทศไทย และตรวซอแมร์ของประเทศกัมพูชา นอกจากนั้นยังมีผลงานด้านการควบคุมและฝึกซ้อมการแสดง เช่น การแสดงดนตรีไทยของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา การแสดงดนตรีของกลุ่มสถาบันอุดมศึกษาในเขตพื้นที่ภาคใต้ ในงานที่สำคัญต่าง ๆ เป็นต้น

ด้านคุณลักษณะความเป็นครู พบว่า ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ เป็นผู้มีความรู้จริงในเรื่องที่ตนเองได้รับหน้าที่ในการสอน เป็นผู้ที่มีความรู้ของตนเองอยู่เสมอ มีความเป็นครูสูง มีประสบการณ์ในการสอน เป็นผู้ที่ยังตัวได้อย่างเหมาะสม มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีวินัย มีความกตัญญูต่อครูบาอาจารย์และมีความนอบน้อมต่อผู้ที่อาวุโสกว่าตน โดยเฉพาะการยึดถืออุดมการณ์ในด้าน การสอน ซอสามสายที่ต้องการสอนให้ผู้เรียนรักในการเล่นดนตรี มากกว่าการเล่นดนตรีด้วยความจำเป็น ให้ผู้เรียนรู้ถึงคุณค่าของดนตรี เพื่อเป็นการต่อลมหายใจให้กับดนตรีไทย โดยในด้านการเรียนการสอนนั้นจะพยายามสอดแทรกเนื้อหาด้านคุณธรรมที่ปลูกฝังให้ผู้เรียนอยู่อย่างสม่าเสมอคือ ให้เป็นคนดีและเป็นคนเก่ง โดยการเป็นคนดีคือการเป็นผู้ที่มีคุณธรรม ให้เกียรติผู้อื่น มีความนอบน้อม สำหรับการเป็นคนเก่งนั้น คือเป็นผู้ที่มีความสามารถทั้งในด้านการแก้ไขปัญหาชีวิต เก่งในด้านการเล่นดนตรี และเก่งในด้านการสอน (ภูมิพัฒน์ วิทยารัฐ, 2564 : สัมภาษณ์) อาจกล่าวได้ว่า ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ มีมุมมองความคิดว่าในการถ่ายทอดซอสามสายนั้น ซอสามสายซึ่งเป็นเครื่องดนตรีที่เป็นเพียงแค่สะพานเชื่อมโยงระหว่างครูกับศิษย์ เพื่อใช้ขัดเกลาพฤติกรรม ทัศนคติ และการใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่า

2. ด้านผู้เรียน

สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มผู้เรียนที่ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการบรรเลงซอสามสายในระบบ และ 2) ผู้เรียนที่ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการบรรเลงซอสามสายนอกระบบ โดยผู้เรียนที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้ด้านการบรรเลงซอสามสายในระบบนั้น คือนักศึกษาที่มีความสนใจและได้รับการคัดเลือกให้เข้าศึกษาในสาขาวิชาดนตรีไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ซึ่งผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดกลุ่มดังกล่าวนี้จะมีอยู่เป็นจำนวนไม่มากเท่าที่ควร เนื่องจากผู้เรียนส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่เลือกเรียนซอสามสายในวิชาเครื่องดนตรีไทย ไม่ใช่วิชาเครื่องดนตรีหลักที่เป็นเครื่องดนตรีเอกของตน ส่วนผู้เรียนที่เลือกเรียนซอสามสายเป็นวิชาเอกหรือเครื่องดนตรีขึ้นเอกของตนนั้น ปัจจุบัน (ปี พ.ศ.2564) ไม่มีผู้เลือกซอสามสายเป็นเครื่องดนตรีเอก หรืออาจกล่าวได้ว่าเหตุที่ไม่มีผู้เลือกเรียนซอสามสายนั้น อันเนื่องมาจากในเขตพื้นที่ภาคใต้ ผู้ที่มีทักษะด้านการบรรเลงซอสามสายในระดับก่อนอุดมศึกษาจะมีอยู่เป็นจำนวนที่น้อย และหากมีความรู้ความสามารถก็จะเลือกที่จะเข้าไปศึกษาต่อที่สถานศึกษาในเขตกรุงเทพมหานครเป็นหลัก

ในส่วนของผู้รับการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสายนอกระบบการศึกษานั้น ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มีความสนใจที่จะได้รับองค์ความรู้ด้านการบรรเลงซอสามสายที่เกิดขึ้นจากตนเอง โดยผู้รับการถ่ายทอดกลุ่มดังกล่าวนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจและมีความสามารถทางด้านทักษะหรือการบรรเลงซอสามสายในระดับพื้นฐานและระดับกลางอยู่เบื้องต้นแล้ว ดังนั้นกลุ่มผู้รับการถ่ายทอดกลุ่มดังกล่าวนี้จึงมีจุดมุ่งหมายสำคัญในการพัฒนาทักษะของตนเองในระดับที่สูงขึ้น หรือต้องการพัฒนาทักษะหรือกลวิธีในการบรรเลงซอสามสายให้มีความเชี่ยวชาญมากยิ่งขึ้น รวมไปถึงความต้องการในการที่จะเพิ่มพูนความรู้ในด้านการบรรเลงซอสามสายในบทเพลงประเภทต่าง ๆ

โดยกระบวนการคัดเลือกลูกศิษย์ผู้ที่จะได้รับการถ่ายทอดความรู้ด้านการบรรเลงซอสามสายนั้น ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ มีวิธีการคัดเลือกลูกศิษย์ด้วยการลองใจผู้เรียน โดยจะมีการสังเกตพฤติกรรมของผู้เรียนว่า ผู้เรียนมีความอดทน มีความละเอียดลออ มีความใส่ใจ เป็นผู้ที่ช่างสังเกต และมีความขยันในการฝึกซ้อมมากน้อยเพียงใด (ภูมิพัฒน์ วิทยารัฐ, 2564: สัมภาษณ์) โดยวิธีการดังกล่าวนี้ มักจะใช้กับผู้รับการถ่ายทอดจากนอกระบบการศึกษา ส่วนผู้ที่รับการถ่ายทอดซึ่งอยู่ในระดับการศึกษาที่จะได้รับการถ่ายทอดจากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ นั้น จะไม่สามารถใช้วิธีการดังกล่าวนี้ได้ เนื่องด้วยเหตุว่า ผู้เรียนเป็นผู้เรียนในระบบการศึกษาซึ่งผู้สอนมีความจำเป็นที่จะต้องถ่ายทอดความรู้ตามบทบาทและหน้าที่ที่ได้รับในสถานศึกษาหรือในวิชาชีพที่ตนรับผิดชอบอย่างไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ แต่ภายหลังจากผู้รับการถ่ายทอดซอสามสายสำเร็จการศึกษาโดยได้รับการถ่ายทอดตามกระบวนการของผู้สอนแล้วนั้น จะสำเร็จตามจุดมุ่งหมายของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ โดยผู้เรียนสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้ไปต่อยอด สามารถอธิบายหลักการที่ได้รับการถ่ายทอดได้ สามารถเรียนรู้สิ่งใหม่ได้ง่าย และมีความรับผิดชอบทั้งต่อตนเอง ผู้อื่นและสังคม (รัชวิช มุสิกการุณ, 2564: สัมภาษณ์)

3. ด้านเนื้อหา

บทเพลงต่าง ๆ ที่ใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้ในด้านการบรรเลงซอสามสายของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ เป็นบทเพลงที่ได้มีการนำแนวทางการบรรเลงซอสามสายของอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน ที่มีลักษณะของทำนองเรียบง่าย เรียบง่าย ไม่โลดโผน หรือเป็นการบรรเลงซอสามสายที่มีระบบระเบียบ ซึ่งการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสายของผู้ช่วยศาสตราจารย์

ดร.รัชวิข มุสิกการุณ สามารถจัดแบ่งประเภทของบทเพลงออกเป็นชั้นต่าง ๆ ตามระดับความยากง่ายของบทเพลง และทักษะในการบรรเลง ดังนี้

1) เพลงชั้นพื้นฐาน ได้แก่ เพลงต้นขับไม้ เพลงขับไม้ บัณเฑาะว์ และเพลงสรภัญญะ โดยเหตุที่เลือกใช้เพลงดังกล่าว คือเพื่อใช้ในการฝึก การใช้คันทัก และการใช้เสียงประสานของซอสามสายให้เกิดความชำนาญ ซึ่งถือเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการบรรเลงซอสามสาย อันจะส่งผลให้ผู้ได้รับการถ่ายทอดเกิดการพัฒนาไปสู่การบรรเลงซอสามสายในทักษะขั้นสูงต่อไป

2) เพลงทั่วไป ได้แก่ เพลงดับต้นเพลงฉิ่ง สามชั้น เพลงแป๊ะ สามชั้น และเพลงชมแสงจันทร์ สามชั้น โดยเหตุที่เลือกใช้เพลงดังกล่าว คือเพื่อให้ผู้รับการถ่ายทอดฝึกการใช้กลอนเพลงในการดำเนินทำนอง และการใช้ลูกเล่นหรือกลเม็ดเด็ดพลายต่าง ๆ ของซอสามสายที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น

3) เพลงประเภทลูกล่อลูกขัดและเพลงพิธีกรรม โดยเหตุที่เลือกใช้เพลงดังกล่าว จะเป็นการพัฒนาทักษะทั้งในด้านการบรรเลงของผู้รับการถ่ายทอดที่สามารถบรรเลงในบทเพลงที่มีการใช้ความเร็วในการบรรเลงหรือท่วงทำนองที่มีความหลากหลาย การพัฒนาด้านความจำ ตลอดจนสามารถนำไปใช้ในการบรรเลงในงานต่าง ๆ ได้อีกด้วย

4) เพลงเดี่ยว ได้แก่ เพลงบุหลันลอยเลื่อน เพลงนกขมิ้น เพลงสุดสงวน เพลงหกบท และเพลงกล่อมনারี เป็นต้น ซึ่งเพลงเดี่ยวดังกล่าวนี้ถือเป็นเพลงเดี่ยวที่ผู้บรรเลงซอสามสายควรจะได้รับจากการถ่ายทอด และควรมีความสามารถในด้านการบรรเลงบทเพลงดังกล่าวได้อย่างครบถ้วน ทั้งนี้ นอกจากบทเพลงประเภทต่าง ๆ ข้างต้นแล้วนั้น เอกลักษณะเฉพาะอีกอย่างหนึ่งของการบรรเลงซอสามสายตามแนวทางของอาจารย์เจริญใจคือการบรรเลงแบบคลอร้อง โดยลักษณะการบรรเลงซอสามสายแบบคลอร้องดังกล่าวนี้ ผู้บรรเลงจะสีซอไม่เหมือนกับเสียงร้องในลักษณะครบทุกตัวโน้ต ซึ่งจะส่งผลให้ผู้ขับร้องไม่มีอิสระในการขับร้อง และจะไม่บรรเลงให้มีลูกเล่นมากจนโดดเด่นกว่าผู้ขับร้อง แต่จะเน้นการบรรเลงคลอร้องที่เป็นการสีแบบยืนเสียงหรือประคองนักร้อง ให้ผู้ขับร้องมีความโดดเด่น สามารถใส่ลูกเล่นต่าง ๆ ได้อย่างอิสระ

4. ด้านการเรียนการสอน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิข มุสิกการุณ ใช้วิธีการถ่ายทอดโดยทั้งที่เริ่มต้นจากผู้เรียนจะต้องฝึกตัวเป็นศิษย์ หรือรับเข้ามาเป็นผู้รับการถ่ายทอดความรู้

ตามระบบการศึกษา การถ่ายทอดความรู้นี้จะถ่ายทอดความรู้ในเนื้อหาของบทเพลงที่ใช้ในการถ่ายทอด ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ เพลงพื้นฐาน เพลงทั่วไป เพลงประเภทลูกล่อลูกซัด เพลงพิธีกรรม และเพลงเดี่ยว โดยจะมีการถ่ายทอดแบบตัวต่อตัว คือ ผู้สอนจะทำการบรรเลงซอสามสายให้เป็นแบบอย่าง และให้ผู้รับการถ่ายทอดบรรเลงตามจนเกิดความชำนาญ ซึ่งจะมีการวัดและประเมินผลจากความสามารถของผู้รับการถ่ายทอดที่จะสามารถปฏิบัติได้ตรงตามต้นแบบหรือไม่ หากผู้รับการถ่ายทอดสามารถบรรเลงได้ตรงตามต้นแบบ ก็จะมีการถ่ายทอดในขั้นตอนหรือทำนองในลำดับต่อไปกระทั่งจบบทเพลง หรือครบถ้วนตามประเภทของบทเพลงที่ผู้ถ่ายทอดได้กำหนดไว้ ทั้งนี้ ในการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสายนั้น ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิการุณ จะเน้นหนักในการให้ผู้รับการถ่ายทอดได้รับการพัฒนาทักษะของการบรรเลงซอสามสายในขั้นพื้นฐานเป็นสำคัญ เพื่อให้ผู้รับการถ่ายทอดสามารถนำทักษะขั้นพื้นฐาน ซึ่งถือเป็นหัวใจหลักของการได้รับการถ่ายทอด ไปสู่การต่อยอดได้อย่างมีประสิทธิภาพ หรือมีหลักการในการบรรเลงทักษะที่มั่นคง นอกจากนั้นระหว่างที่มีการจัดการเรียนการสอนหรือในกระบวนการถ่ายทอดนั้น ยังเปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถที่จะซักถามและสามารถแสดงความคิดเห็นหรือข้อสงสัยต่าง ๆ จากการได้รับการถ่ายทอด เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้อีกด้วย

นอกจากกระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้านการบรรเลงซอสามสายที่เป็นความรู้ด้านทักษะการปฏิบัติที่ถุกวิธีแล้วนั้น ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิการุณ ยังได้มีการสอดแทรกความรู้ในด้านคุณธรรมจริยธรรมให้แก่ผู้เรียน โดยจะมุ่งเน้นการอบรมสั่งสอนให้ผู้เรียนรู้จักการให้เกียรติผู้อื่น เป็นคนมีวินัย อ่อนน้อมถ่อมตน มีความกตัญญูต่อพ่อแม่ครูบาอาจารย์ และรู้จักดูแลรักษาเครื่องดนตรี ซึ่งล้วนแต่เป็นคุณสมบัติอันดีของการเป็นนักดนตรีไทยที่ดี และสามารถนำคุณธรรมจริยธรรมดังกล่าวนี้ไปประยุกต์ใช้กับการดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สามารถกล่าวได้ว่า เอกลักษณะเฉพาะของการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสายของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิการุณ นั้น จะเป็นการสอนที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้สัมผัสหรือเข้าถึงความงามของเสียงดนตรีไทย เน้นหนักในการให้ผู้เรียนเรียนรู้และรู้จักถึงความเหมาะสมให้การบรรเลงดนตรีไทย สอนให้ผู้เรียนได้รู้จักเป็นผู้มีความคิด รู้จักการประยุกต์นำข้อคิดที่ได้จากการเรียนดนตรีไทยไปใช้ในการดำเนินชีวิตทั้งในด้านการเป็นนักดนตรีไทย และบุคคลที่มีคุณภาพของสังคม

สรุป

ความสามารถในการบรรเลงและการถ่ายทอดความรู้ด้านการบรรเลงซอสามสายของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ มิได้เกิดขึ้นเองหรือเพียงเพราะความบังเอิญ แต่ความรู้ความสามารถของท่านนั้น เกิดขึ้นจากองค์ประกอบที่สำคัญ ทั้งในด้านครอบครัวของท่าน ที่ให้การสนับสนุนและส่งเสริมในการเข้าถึงดนตรีไทย โดยการสนับสนุนให้ได้เรียนดนตรีไทยกับครูดนตรีไทยที่มีความรู้ความสามารถ จัดซื้อเครื่องดนตรีและสนับสนุนงบประมาณการเดินทางและการเข้าศึกษาในสถาบันการศึกษาที่มีชื่อเสียงด้านดนตรีไทย ด้านครูผู้สอนนั้น นับได้ว่าผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ เป็นผู้ที่ได้พบและได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านดนตรีไทยจากครูดนตรีไทย ที่มีความรู้ความสามารถทั้งทางด้านการบรรเลงซอสามสาย คือ อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทิน และครูดนตรีไทยท่านอื่นๆ ที่ล้วนส่งเสริมให้ท่านมีความรู้ทางด้านดนตรีไทยและศิลปวัฒนธรรมที่แตกฉาน อาทิ ครูสาย จันทรพัฒน์ ครูอภินันท์ พฤษะศรี ครูเชื้อ ดนตรีรส หม่อมหลวงเอี่ยมมนตรีกุล ครูสมบุญธน์ ลำเจียก ครูบุญเสริม ภูสาสิทธิ์ ครูนิภา อภัยวงศ์ ครูประเวช กุมพท ครูฉลาย จิยะจันทน์ ครูสยาม ฤทธิจรงค์ และครูส่องชาติ ชื่นศิริ กระทั่งส่งผลให้ท่านมีผลงานเป็นที่ประจักษ์ผ่านการเผยแพร่ต่อสาธารณชน ทั้งผลงานในด้านวิชาการด้านการปรับตัว ด้านการสอน และมีผลงานการบันทึกเสียงจำนวนมาก

นอกจากนี้แล้ว ความรู้ความสามารถของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ ยังสะท้อนให้เห็นจากการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการบรรเลงซอสามสาย ซึ่งถือได้เป็นทั้งผู้ที่ยึดถือวิธีการถ่ายทอดความรู้ด้านดนตรีไทยตามแบบแผนที่ท่านได้รับการถ่ายทอดมา รวมถึงการนำความรู้ที่ได้รับนั้นมาสู่การปรับปรุงให้เกิดเป็นวิธีการของตนเองที่มีความเหมาะสมกับผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการบรรเลงซอสามสาย ทั้งผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดที่เป็นนักศึกษาในระบบการศึกษาจากสถานศึกษาที่ท่านมีบทบาทในการเป็นอาจารย์ผู้สอน และผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดนอกระบบการศึกษาที่มีความสนใจ ผাগตัวเข้ามาเป็นศิษย์เพื่อขอรับการถ่ายทอดความรู้ด้านการบรรเลงซอสามสายโดยตรง โดยเริ่มต้นจากการปฏิบัติทักษะการบรรเลงซอสามสายขั้นพื้นฐานให้ถูกวิธี ทั้งการฝึกนั่ง การฝึกจับคันชัก การจับซอ การสีเสียงประสาน การใช้กลอนเพลงในการดำเนินทำนอง และการใช้ลูกเล่นของซอสามสาย ซึ่งมีการนำบทเพลงต่าง ๆ ที่แบ่งออกเป็นบทเพลงขั้นพื้นฐานและบทเพลงทั่วไปมาใช้ในการถ่ายทอดให้กับผู้เรียนได้บรรเลงจนกระทั่งเกิดความชำนาญ จากนั้น

จึงนำไปสู่การฝึกปฏิบัติเพลงเดี่ยว เพลงพิเศษหรือเพลงชั้นสูงในลำดับต่อไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้รับการถ่ายทอดด้วย

นอกจากความสามารถด้านการบรรเลงซอสามสายที่ได้มุ่งเน้นให้กับผู้รับการถ่ายทอดอย่างจริงจังแล้วนั้น ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ ยังได้มีการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้ผู้เรียนอย่างสม่ำเสมอ โดยเนื้อหาสาระจะมีการมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเป็นคนดีและเป็นคนเก่ง ซึ่งการเป็นคนดีคือเป็นผู้มีคุณธรรมให้เกียรติผู้อื่น และมีความนอบน้อม ส่วนการเป็นคนเก่ง คือมีความเก่งในการแก้ปัญหาชีวิต เก่งในการเล่นดนตรี และเก่งในด้านการสอน ซึ่งจะสามารถนำความรู้และคุณธรรมต่าง ๆ ที่ได้รับเหล่านี้ไปใช้ในการดำเนินชีวิตทั้งในด้านการเป็นนักดนตรีไทยและเป็นพลเมือง ที่ดีของสังคมสืบไป ทั้งนี้ จากที่ได้นำเสนอข้อมูลข้างต้น จึงสามารถกล่าวสรุปได้ว่า ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชวิช มุสิกการุณ เป็นศิลปินและครูผู้ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสาย การบรรเลงดนตรีไทย และศิลปวัฒนธรรมไทยได้อย่างสมบูรณ์

บรรณานุกรม

- ณรุทธ์ สุทธจิตต์. (2562). ประวัติดนตรีไทยศึกษา: มุมมองทางทฤษฎีการศึกษา. วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. 20(2), 35 - 51.
- ประชากร ศรีสาคร และพรประพิตร เผ่าสวัสดิ์. (2558). วิเคราะห์เดี่ยวซอสามสายเพลง พญาโคก พญาครวญ พญารำพึง สามชั้น กรณีศึกษาอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน. วารสารศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 1(2), 29 - 35.
- ภูมิพัฒน์ วิทยารัฐ. (23 มีนาคม 2564). สัมภาษณ์.
- รัชวิช มุสิกการุณ. (20 มีนาคม 2564). สัมภาษณ์.
- วีรศิลป์ ห่วงประเสริฐ และภัทรวดี ภูชฎาภิรมย์. (2563). การสืบทอดความรู้ด้านซอสามสายของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน. วารสารศิลปศาสตร์วิชาการ วิจัย และงานสร้างสรรค์. 7(2), 226 - 249.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2558). ถกเถียงวัฒนธรรมในงานวิจัยภาคกลาง. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Steiner, E. (1988). *Methodology of Theory Building*. Sydney: Educology Research Associates.